

Industrijska in tehnološka politika

F. Vodopivec¹, IMT Ljubljana

Prejem rokopisa - received: 1996-10-04; sprejem za objavo - accepted for publication: 1996-11-22

1 Kaj je?

Prepričan sem, da ni več razmišljajočega državljan, ki ni prepričan, da Slovenija potrebuje učinkovito industrijsko in tehnološko politiko in iz njiju izpeljano raziskovalno razvojno (RR) politiko vsaj iz dveh razlogov: zaradi doseganja zadostne stopnje rasti GDP, ki mora dosegati 6,5%, da se bomo v eni generaciji približali sedanji Avstriji, če bo ta država imela 2,5% rast, in zato, da se Slovenija ohrani kot suverena državna entiteta. Videti je kot da nekaterim vplivnim ekonomskim teoretikom in politikom še ni popolnoma jasno, kaj industrijska politika sploh je. Tako bi se dalo sklepati iz dejstva, da proglašajo tisto, kar je zapisano v dokumentu "Izhodišče in usmeritve gospodarske politike Slovenije", za industrijsko politiko, dokument pa je nekakšen splet analiz stanja gospodarskih in socialnih segmentov države, brez realnih napotkov, kako zadeve spremeniti ob upoštevanju dejanskega stanja in dejstva, da je v drugem členu ustave zapisano, upam, da ne zaradi lepega zvena, da je Slovenija pravna in socialna država. Pred leti sem zapisal, da je strategija gospodarskega razvoja sklop ukrepov, ki izhajajo iz realnih razmer in ustvarjajo pogoje za obstoj in rast segmentov gospodarskih dejavnosti, za katere je bolj kot za druge mogoče pričakovati na osnovi proizvodov, tehnološkega znanja in obstoječih trgov, da imajo realno možnost za trajen tržni uspeh.

Eno je, kar že obstaja in daje tržni proizvod in se mora zato stalno razvijati, da bi ohranilo ali povečalo svoj tržni delež, drugo pa je, kar bi lahko novega nastalo, ker so se pokazale realne tržne možnosti in se lahko uresniči z materialnimi in strokovnimi potenciali, ki so na voljo. In dalje sem v istem spisu zapisal: "iz gospodarskih težav bomo izplavali le, če bomo usposobili obstoječe nizke in srednje tehnologije za kakovostni in cenovni prodor na evropski trg, ne pa gradili razvoj in rast na tehnologijah in proizvodih, za katere nimamo pravih tržnih možnosti. To se je dogajalo v preteklosti, ko smo slepo posnemali bolj razvita okolja in doživeli prve velike neuspehe prav na področju visokih tehnologij"¹. Dokaz, da to stališče pridobiva na teži, so članki g. M. Kosa in L. Sočana o pomenu ohranitve velikih podjetij kot nosilcev tehnološkega in industrijskega razvoja. Potrditev te teze najdemo tudi v odgovorih na anketo o inovativnosti na Finskem. 197 podjetnikov je na vrsto vprašanj najbolj določeno dalo naslednje tri odgovore² na vprašanje, kaj vpliva na tehnološki razvoj in industrijsko rast:

- najbolj uporabljana tehnološka strategija je izboljšanje obstoječe tehnologije (80% pozitivnih odgovorov)
- zelo pomembna je strategija na osnovi novih izdelkov za obstoječe trge (78% pozitivnih odgovorov)
- boljša uporaba obstoječih inputov (81% pozitivnih odgovorov)

Temelj tehnološke in inovacijske politike so torej lahko le obstoječe proizvodnje, ki se morajo usposobiti za uspeh v novih tržnih razmerah. Zato je potrebno več vlagati v RR, ki mora biti usmerjen v zmanjšanje stroškov, povečanje kakovosti in povečanje produktivnosti s posodabljanjem proizvodnih naprav. S temi izhodišči je opredelitev industrijske in tehnološke politike preprosta, strokovna, vendar ne monodisciplinarna naloga, in ne apolitična.

Znani publicist R. Heilbroner³ namreč pravi, da ni mogoče imeti "nepolitične ekonomije". Zato ni nobenega opravičila za spanje slovenskih vlad in stroke v zadnjih štirih letih pa tudi ne za ideološko obarvane razprave o tujem kapitalu. Kar sami ne znamo, ne moremo ali nočemo in nas je sram priznati, vendar je potrebno, moramo pač prepustiti tujemu kapitalu. Sicer pa pospešene rasti GDP ni mogoče financirati popolnoma brez tujega kapitala⁴, še posebej, če se hočejo podjetja vključiti v velika predvsem evropska industrijska podjetja kot poddobavitelji. Zato so načelni odpori proti njemu izrazito čustveni.

Elementi industrijske politike so: izgradnja optimalne infrastrukture, prilagoditev sistema izobraževanja, podpora raziskovanja in inovativnosti, davčne olajšave, začasne zaščite posameznih segmentov industrije, uravnotežena vrednost domače valute, razumne bančne obresti⁵. Vsi ti elementi industrijske politike so v pristojnosti DZ in vlade, ki sta odgovorna za njihovo uresničitev, seveda, če hočeta ustvariti gospodarsko trdno in socialno stabilno državo.

J. Mayer-Stamer⁶ pravi, da industrijska politika obsega vse ukrepe, s katerimi je mogoče vplivati na industrijske strukture in imajo za cilj zmanjšati negativne vplive trga na narodno gospodarstvo. V času krize postanejo nujni prilagoditveni ukrepi v podjetjih za njeno obvladovanje. Industrijska politika je bila in je še danes eden od temeljev EU. Večina držav je sicer javno ne zagovarja, vendar pa jo izvajajo in se često ravna z močnim upoštevanjem velikih podjetij in potreb lokalnih skupnosti. Po istem avtorju se industrijska politika uresničuje na petih področjih: v tehnološki, regionalni in zunanjetrgovinski politiki ter politiki konkurenčnosti in standardizacije. Ni vprašanja: ali ja, ali ne industrijska

¹ Prof. Dr. Franc VODOPIVEC
Jamova 1
1000 Ljubljana

politika, temveč kakšna, dobra ali slaba. Pri majhnih narodih in državah ima industrijska politika še eno vlogo, je namreč ena od politik, potrebnih za ohranjanje državne suverenosti, s tem pa tudi dolgoročno ohranjanje jezika in kulturne samobitnosti.

2 Kaj se dogaja v Sloveniji?

Kaj se dogaja v Sloveniji, vemo. V drugi polovici leta 1995 in v prvi polovici leta 1996 industrijske rasti praktično ni, ker Vlada in NB nista hotele upoštevati pravočasnih opozoril gospodarstvenikov iz izvoznega sektorja, da z ukrepi v podjetjih ne morejo izravnati to-larske inflacije. V razgovoru, objavljenem v Delu - SP z dne 26.IV. 1996, je predsednik vlade te ukrepe obljubil, vlada pa jih je sprejela poleti. Vprašanje je, zakaj tako pozno? Je mogoče vlada potrebovala eno leto, da je do-jela, da so bila opozorila izvoznikov upravičena. Se je mogoče vlada šele sedaj zavedla, da mora Slovenija imeti neko realno industrijsko politiko in da brez rasti in-dustrije ni mogoče doseči zadostne rasti GDP.

Ravnanje vlade jemljem kot dokaz, da nima industrij-ske politike in, kar bi bilo še slabše, da se ne more dogo-voriti o njenih izhodiščih, dokler ne nastanejo skoraj ne-popravljive posledice, ki bi se lahko preprečile ali zmanjšale s pravočasnimi ukrepi. Ali se še zmeraj misli, da bo lastninjenje vse gospodarske probleme uredilo, čeprav primeri iz držav EU kažejo, da tudi pretežno pri-vatna industrija ne uspeva brez podpore dobre industrij-ske politike? Je v vladi še vedno mnogo posameznikov, ki smatrajo, da Slovenija mnogih sedanjih industrij ne potrebuje in da bo mogoče njihov propad lahko nadomestila s storitvami? Če so taki posamezniki, bi bilo ko-risno, da pogledajo statistične podatke o tem, kje nastaja GDP v državah EU, predvsem majhnih, in se zamisli nad dejstvom, da pomenijo industrijski proizvodi 80% slovenskega izvoza in da praktično ni izvoza storitev, razen prometa in turizma.

Ni nobenega dvoma, da je predvsem odsotnost razumne in realne industrijske politike, kot rezultat zmedenih in nerealnih konceptov gospodarskega razvoja v obdobju nekaj pred osamosvojitvijo in po njej, vzrok, da so se zaradi kratke "tranzicijske krize" zrušila mnoga podjetja in da so sanacije danes take, kakršne pač so. Na razvalinah podjetij so bile sanirane banke, katerih fan-tomsko premoženje, posledica neodgovornih investicijskih odločitev njihovih vodstev v preteklosti, je postalo javni dolg. Prav gotovo je to edinstven primer na svetu in prav neverjetno in nerazumno je, da je nastal tako velik javni dolg ob istočasni izgubi okoli 240.000 delovnih mest, predvsem v industriji, da imamo prometno infra-strukturo in energetiko v nezavidljivem položaju in da vsa preostala delovna mesta v industriji niso varna, ker dodana vrednost ni zrastle. Ne samo, da se nihče v poli-tiki in administraciji, ki je plačan, da ta vprašanja ureja, ne čuti krivega, tudi se ne čuti odgovornega za nastanek najmanj 20.000 delovnih mest letno, računajoč ob tem, da se do 10.000 delovnih mest sprosti zaradi upokojitev.

Leta 1996 se je na Univerzi in visoke šole vpisalo o-koli 17.500 študentov. Torej bomo čez pet let potrebovali najmanj toliko visokokvalificiranih delovnih mest.

Dokler nisem prebral razprave C. Gomeza in R.M. Ungerja "Naslednji korak"⁹, nisem bil prepričan, da se zadeve odvijajo po scenariju, ki je značilen za neoliberalizem. Vendar pa so me prepričala stališča, kot n. pr. "V praktični obliki se izkaže z vzdrževanjem nizkih obresti na notranje javne in zasebne prihranke, z zavračanjem politike rasti, s pasivnim sprejemanjem sorazmerne prednosti in s preračunljivim pristajanjem na brezmejno obrestne mere in precenjeno valuto v makroekonomski politiki. Raznoliki vidiki tega, kar lahko imenujemo ope-rativna različica neoliberalizma, imajo eno skupno točko, razkroj države kot dejavnika, ki izvaja strategijo nacio-nalnega razvoja". To in še marsikaj zapisanega se preveč dobro ujema z razmerami v Sloveniji, da ne bi bilo očitno, da se razmere dogajajo po ekonomskem modelu, preverjenem v Braziliji. Korisno bi bilo, če bodo novi nosilci politične oblasti članek prebrali predvsem zato, ker avtorja predlagata poti iz neoliberalizma, ki bi ob razumni presnovi bile uporabne tudi za Slovenijo, ne glede na to, da se po politični in gospodarski moči ter človeškem potencialu Slovenija ne more primerjati z Brazilijo, saj kot pišeta avtorja "Prava pot temelji na čimvečji vključenosti nacionalnih zmogljivosti. Poslan-stvo realističnega in pogumnega vizionarja je v tem, da uresniči vse potrebno in vsposbudi ljudstvo, da preseže razočaranja iz preteklosti". In neoliberalizem dosedaj v Sloveniji ni žel prav velikih uspehov, državljani pa smo na volitvah dokazali, da to vemo.

3 Kako iz zastoja?

Razumno izhodišče o tem, kakšen naj bo cilj industrij-ske in tehnološke politike primeren tudi za Slovenijo, je zapisal S. Garelli⁸: "V tej novi strukturi bodo postale velike družbe centri odličnosti in tehnološke ter uprav-ljalske inovativnosti. Čeprav ne bodo ustvarjale novih delovnih mest, bodo poskrbele za vzpodbudo (pull) za druge segmente gospodarstva. Podjetja bodo imela močno jedro ter široko periferijo, ki se bo spreminjala po velikosti in strukturi in se bo maksimalno prilagajala razmeram. V tej strukturi bodo postale prednosti (assets) sposobnost upravljanja s partnerstvom in mehka stran kompetitivnosti ob upoštevanju, da bo morala vsaka država pokrivati specifične stroške lastnih vrednot (opomba pisca: te so odvisne od stopnje kulturnega raz-voja, kjer se Slovenija lahko primerja le z evropskimi državami). Dalje piše: "Čedalje manj možnosti bo za znižanje cen na sektorju blue collars productivity, pač pa bo potrebno povečati vsaj za eno tretjino white collars productivity. Nesprejemljivo je na primer, da je potrebno za montažo osebnega računalnika 1,75 ure, da pride do kupca pa potrebuje ta računalnik 72 ur. Če pomislim na to, koliko potov in časa je potrebno za pridobitev lokacij-skega ali gradbenega dovoljenja, so rezerve tudi drugod.

Kakšna naj bo torej tehnološka politika za Slovenijo in kako jo oblikovati? Najprej, ni nobenega dvoma, da so nosilci tehnološke politike zadosti velika podjetja ali pa sinergistično povezane združbe podjetij. Če takih podjetij in združb v slovenski lasti ne bo, tudi slovenske industrijske in tehnološke politike ne bo. Podjetja v tuji lasti se bodo namreč ravnala po politiki lastnikov, ki se bo, ali pa ne, ujemala s slovensko. Odgovor, kje imamo najbolj realne možnosti tehnološke rasti, je v treh odgovorih finskih gospodarstvenikov, ki so navedeni v začetnem delu tega spisa, drugod so nam vrata kratko- in srednjeročno zaprta. Dokaz za to so bridke industrijske izkušnje iz mikroelektronike, računalništva in robotike.

V Sloveniji smo imeli v obdobju največje industrijske proizvodnje dobro razvite nizke in srednje tehnologije ter proizvode. Dokaz za to je hitra preusmeritev v izvoz, ki bi bila še bolj uspešna, če bi vodstva podjetij poskrbela za pravočasno posodabljanje proizvodnje, če zaradi pasivnosti in neodgovornosti vlad mnoga podjetja ne bi ugasnila ali se zmanjšala pod kritično velikost in če mnoge klasične tehnologije ne bi bile razvojno in raziskovalno podcenjene, vsaj od leta 1965 dalje. To in nespособna vodstva so bila vzrok, da mnoga, močno v izvoz usmerjena podjetja niso bila tehnološko in stroškovno konkurenčna ter so v izvozu ali celo v proizvodnji ustvarjala izgubo. Samo neznanje je lahko botrovalo prepričanju, da se bodo lahko stroški podjetja dovolj zmanjšali z zmanjšanjem števila zaposlenih in jih zato ne bo potrebno plačevati, ker jih bo prevzela država. Zgovorno je v tem oziru poročilo APPR o uspehu gospodarskih družb v letu 1995, kjer najdemo podatek, da so bile od celotnih stroškov podjetij bruto plače 16,6%, materialni stroški in zunanje storitve pa 70%. Sanacijski programi, ki tega niso upoštevali, pa tudi ne bilanc konkurence, so odpovedali, ali pa so bili po nepotrebnem predragi. Slovenija je zaradi neznanja ali neodgovornosti odločujočih ljudi iz politike, izgubila pomembne tehnologije in proizvode.

Temeljna naloga tehnološke politike je usposobiti obstoječe tehnologije za uspešen nastop na mednarodnem trgu, iz dobička teh proizvodov pa postopoma razvijati nove tehnologije in proizvode, kolikor to ni v domeni nadnacionalnih družb. Uporaba tujega kapitala je koristna, če le ne deluje nesprejemljivo in trg in kar je enako pomembno, omogoča, da se primeren delež RR odvijata v podjetjih na Slovenskem. Na obe politiki je namreč potrebno gledati tudi s stališča zaposlovanja mladih, katerih stopnja izobraženosti iz leta v leto raste.

Na katerih industrijskih segmentih bi danes v Sloveniji lahko nastale fleksibilne združbe podjetij, ki bi

ustrezale Garellijevemu modelu in sinergistično izkoriščale tehnološke možnosti, specializacijo ter vertikalno in horizontalno povezavo. Tako bi si majhna in srednja podjetja širše odprla vrata v izvoz. Take možnosti so na področju tekstilne, lesne, elektro, kemijske, prehranske in kmetijske ter celulozno-papirne industrije ter neželeznih kovin. Malokdo lahko razume razloge, zakaj se ne izkorišča vsa mogoča sinergija tehnološke povezave Impola in Taluma, ki imata povrhu še istega lastnika državni "Sklad za razvoj". Vprašanje je, ali si lahko še opomore industrija investicijske in energetske opreme, kjer smo imeli včasih prestižna Metalno in Litostroj. Farmaceutski sektor je danes uspešen, trdnost te uspešnosti bo na preizkusu, ko bodo okoliščine zahtevale, da se usmeri na zahodne trge v takem deležu kot druge industrije, ki so danes finančno manj uspešne tudi zaradi večje prisotnosti na zahodnih trgih. Proizvodnja delov za avtomobile in avtomobilov samih je večinoma v tuji lasti in Slovenija ne bi smela dovoliti, da nastanejo okoliščine, ki bi lastnikom opravičile zmanjšanje ali ustaveitev proizvodnje. Kovinsko predelovalno industrijo bi kazalo povezati v koncern, podoben SŽ, in jo postopoma usmeriti v večjo porabo materialov, ki se rentabilno proizvajajo v Slovenskih železarnah.

Vse to pa se lahko uresniči samo pod pogojem, da se država in lastniki zavedajo, da ni obstanka, kaj šele napredka, brez kontinuirne inovativnosti in podobnih vlaganj v RR, kot v razvitih državah EU. Razumna tehnološka politika v sklopu pametne in ambiciozne industrijske politike lahko tudi pospešuje koncentracijo lastnine in nastanek večjih združb, ki bodo lahko samostojni subjekti na odprtem trgu, še več pa takih, ki ne bodo le obrobni deli programa nadnacionalk.

4 Literatura

- ¹ F. Vodopivec: Strategija oživljanja gospodarstva in razvoja, da ali ne; *Gospodarski Vestnik*, 9. maj 1991
- ² A. Leppälähti in M. Akerblom: *Industrial Innovation in Finland*, Central Statistical Office of Finland, 1991
- ³ D. W. Linden: Dismal days for the dismal science; *Forbes*, 22. april 1996, 65
- ⁴ B. Vodopivec: Financiranje gospodarske rasti; *Kapital*, 5. februar in 29. april 1996
- ⁵ F. Vodopivec: *Delo - Znanje za razvoj*, 15. julij 1992
- ⁶ J. Meyer-Stamer: *Industrijska politika v Evropski Uniji*. Stare dileme in nove opcije. Služba za pravne in analitične zadeve vlade R Slovenije, dok. ADS/96-1
- ⁷ W. Easterly in L. Pritchett: Wirtschaftliches Wachstum - ein Resultat des Zufalls oder guter Politik? *Stahl u. Eisen*, 114, 1994, 4, 31
- ⁸ S. Garelli: Is competitiveness unfair? *The World Competitiveness report*, 1994
- ⁹ C. Gomez in R. M. Unger: Naslednji korak, *rev.* 2000, 92/1996